

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Philip Sänneskog

Uppsåtsprövning vid självförvållat rus

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Per Nilsén

Termin: HT2021

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1. INLEDNING	4
1.1. Bakgrund.....	4
1.2. Syfte och frågeställningar.....	4
1.3. Avgränsningar.....	5
1.4. Teori och metod.....	5
1.5. Material.....	6
1.6. Forskningsläge.....	6
1.7. Disposition.....	7
2. UPPSÅT	8
2.1. Kvalificerat uppsåt.....	9
2.2. Uppsåt vid självförvållat rus.....	10
2.2.1. Definitioner.....	10
3. HÖGSTA DOMSTOLENS PRAXIS	12
3.1. NJA 1973 s. 590.....	12
3.2. NJA 2011 s. 563.....	13
3.3. Övriga rättsfall.....	15
3.4. Debatten efter NJA 2011 s. 563.....	17
4. ANALYS OCH SLUTSATS	22
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	24
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	26

SUMMARY

The principle of guilt states that guilt is required for a person to be punished for a crime. The main rule in Swedish criminal law is that intent is required for a person to be held guilty for a crime. There has been an exception to this main rule as the court has had an opportunity to presume intent in cases where a person has committed a crime under the influence of a self-inflicted intoxication or a similar condition. After the Supreme court in 1973 interpreted the second part of the second paragraph in chapter 1 of the Swedish Criminal Code to prevent intoxicated people who commit crimes from going unpunished. This interpretation of the law was in line with the present ideologies in criminal law and of its time. After a period of uncertainty and debate about how the exemption should be applied in practice, the Supreme Court changed its interpretation of the law in 2011. After the change, there is no longer a possibility for the court to presume intent, despite the fact that the legal text has not been changed. Instead, intent must be tested with ordinary rules, even in cases where a person has been under self-inflicted intoxication. The change has led to debate within the doctrine, but it is also in line with the main ideologies in criminal law of its time. Since the 1970s, the focus in Swedish criminal law has shifted from interests of prevention to a greater focus on the rule of law and the principle of guilt. The main purpose of the second part of the second paragraph in chapter 1 of the Criminal Code in the current legal situation is primarily as a statement that intoxication should not be considered a way to avoid liability.

SAMMANFATTNING

Skuldprincipen uttrycker att det krävs skuld för att en person ska straffas för ett brott.

Huvudregeln i den svenska straffrätten är att uppsåt krävs för att skuld ska anses föreligga. Det har funnits ett undantag från denna huvudregel då domstolen haft möjlighet att presumera uppsåt i fall då en person begått ett brott under påverkan av ett självförvållat rus eller ett liknande tillstånd. Genom att domstolen år 1973 tolkade det andra stycket i 1 kap. 2 § Brottsbalken (BrB) för att undvika att berusade personer som begår brott går ostraffade. Tolkningen låg i linje med sin tids straffrättsliga ideologier och tankegångar. Efter en tid av osäkerhet och debatt kring hur undantaget praktiskt skulle tillämpas så ändrade Högsta domstolen sin praxis år 2011. Efter ändringen finns det inte någon möjlighet att presumera uppsåt, trots att lagtexten inte har ändrats. Istället ska uppsåtsprövning ske med vanliga regler, även i fall då en person varit under självförvållad berusning. Ändringen har lett till debatt inom doktrinen, men ligger även den i linje med sin tids straffrättsliga tankegångar. Fokuset har sedan 70-talet skiftat från preventionsintressen till ett större fokus på rättsstaten och skuldprincipen. Det syfte som 1 kap. 2 § andra stycket BrB fyller i dagens rättsläge är främst som ett konstaterande om att berusning inte ska ses som en grund för ansvarsfrihet.

FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalk (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
Kap.	Kapitel
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar

1. INLEDNING

1.1. Bakgrund

Huvudregeln i den svenska straffrätten är att brott begås med uppsåt. Därför ska gärningsmannens uppsåt bevisas för att ansvar ska kunna utkrävas, om inte annat är särskilt stadgat i lag. Utgångspunkten att uppsåt krävs framgår av 1 kap. 2 § BrB. I paragrafens andra stycke finns ett omdiskuterat undantag som rör de tillfällen då brott har begåtts under självförvållat rus. Detta stycke har länge varit föremål för debatt, inte minst då Högsta domstolen ändrade sin praxis avseende stycket år 2011. I denna uppsats redogörs hur omfattande undantaget i det andra stycket faktiskt är och hur rättsläget har förändrats genom åren. Särskilt fokus läggs på två rättsfall, NJA 1973 s. 590 och NJA 2011 s. 563. Debatten kring uppsåtsprövningen vid självförvållat rus var mycket aktiv under början av 70-talet. I 1973 års rättsfall fastställde Högsta domstolen sin praxis som kom att gälla fram till 2011 då det senare nämnda rättsfallet ledde till en helomvändning i frågan. Med hjälp av förarbeten, rättsfall och doktrin presenteras en så övergripande bild som möjligt av gällande rätt i fall då en gärningsman agerat under påverkan av ett självförvållat rus.

1.2. Syfte och frågeställningar

Brott som begås under rus utgör en betydelsefull del av de brott som utförs i Sverige varje år. Det gäller inte minst för våldsbrotten.¹ Högsta domstolen har dömt i en mängd fall där gärningsmannen på något vis varit berusad. Uppsatsens syfte är att klargöra hur Högsta domstolens avgöranden har påverkat rättsläget kring dessa brott. Uppsatsen ska redogöra för sambandet mellan första och andra stycket i 1 kap. 2 § BrB och hur dessa bör tillämpas i praktiken. För att kunna presentera en tydlig bild av rättsläget ska rekvisiten i lagparagraferna tydliggöras och vissa begrepp definieras närmare. Ett av uppsatsens främsta syften är att grundligt granska Högsta domstolens prejudikat på området och visa hur praxis utvecklats från 70-talet till idag. Uppsatsen utgår från två problemformuleringar:

Vad är det aktuella rättsläget gällande uppsåtsprövning vid självförvållat rus och liknande tillstånd?

¹ Se Olseryd.

Hur har Högsta domstolens praxis på området förändrats genom åren, och vilka anledningar ligger bakom dessa förändringar?

1.3. Avgränsningar

Uppsatsen fokuserar på svensk rätt. En genomgång görs av de mest relevanta rättsfallen från Högsta domstolen. Rättsfall från hovrätt eller tingsrätt behandlas inte i uppsatsen.

Uppsatsen utgår från 1 kap. 2 § andra stycket BrB. Därför kommer det inte läggas fokus på bestämmelserna kring patologiskt rus. Dessa bestämmelser är betydelsefulla vid en diskussion om brott som begåtts under självförvållat rus, men de hanterar prövningen av vilket straff som är lämpligt att döma ut. Patologiskt rus rör fall då berusningsmedlet fått en betydligt starkare effekt än vad som kunnat förutses. Då uppsatsen hanterar frågan om uppsåt utifrån 1 kap. 2 § andra stycket BrB så är det patologiska ruset inte lika relevant i sammanhanget. Det tas därför inte upp i detalj i uppsatsen.

Debatten kring 1 kap. 2 § andra stycket BrB i doktrin kommer att behandlas i uppsatsen. Störst fokus läggs på debatten som uppstod vid förändringen i praxis år 2011. Därför kommer inte någon grundlig genomgång av den debatt som pågick i doktrin före 1973 års rättsfall att redogöras med samma noggrannhet. Den största anledningen till detta är att det prioriterats bort av tids- och teckenskäl. Den läsare som vill ha en bredare uppfattning av debatten på 1960-talet rekommenderas att läsa Ivar Strahls många skrivelser på området.²

1.4. Teori och metod

Uppsatsen använder rättsdogmatisk metod för att utreda gällande rätt. Rättsdogmatiken är en form av tolkningslära där de allmänt accepterade rättskällorna används och tolkas för att analysera en rättsregel och genom detta finna en lösning på ett rättsligt problem. Metoden utgår oftast från en konkret problemformulering som i sig analyseras för att säkerställa att den är korrekt utformad för att möjliggöra ett givande svar.³

Redogörelsen för gällande rätt sker utifrån klassiska rättskällor såsom förarbeten, praxis och doktrin. I det aktuella ämnet är det främst Högsta domstolens praxis som är av stor vikt för att

² Se exempelvis Strahl, s. 369 ff.

³ Nääv och Zamboni, s. 21-46.

avgöra hur lagtexten ska tolkas då det är genom rättsfall som tillämpningen av den aktuella lagparagrafen förändrats med tiden. Doktrin används för att ge en bredare förståelse för denna praxis.

Uppsatsen präglas av ett rättssäkerhetsperspektiv. Det är viktigt att belysa att begreppet rättssäkerhet inte har en entydig definition. Det framstår däremot som tydligt i doktrin att begreppet innefattar krav på legalitet och förutsebarhet. Under detta faller att rätten ska vara entydig i sitt utfall genom rättsliga beslut. Inom rättssäkerheten faller också att straff ska vara proportionerliga.⁴

1.5. Material

Uppsatsen fokuserar på de klassiska rättskällorna, närmare bestämt lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Gällande den lagtext som uppsatsen är byggd på rör det sig endast om en paragraf, vilket i sin tur leder till att mängden förarbeten är något begränsad. Desto större utbud finns det inom praxis. Högsta Domstolen har en mängd avgöranden som rör ämnet. De mest framträdande som har varit avgörande för rättstillämpningen kommer att redogöras för i detalj. Viktigast är NJA 1973 s. 590 och NJA 2011 s. 563, men fler rättsfall än dessa två behandlas i uppsatsen. Doktrin används för att komplettera övriga rättskällor. Det finns mycket skrivet på ämnet. Det bör belysas att stora delar är skrivet av ett begränsat antal författare och dessa är inte helt överens. Därav är doktrinen på ämnet främst uppdelad i två olika läger, vars tolkningar av gällande rätt kommer att redogöras för i avhandlingen.

1.6. Forskningsläge

Doktrinen i ämnet är splittrad kring Högsta domstolens senare praxis på ämnet. Ena sidan anser att prejudikatet från 2011 är i huvudsak negativt. Detta läger inom doktrinen redogörs främst genom Madeleine Leijonhufvud som fört en hård debatt mot Högsta domstolens beslut att ändra sig i frågan. Den andra sidan är de författare som är mer positivt inställda till senare praxis. I uppsatsen representeras detta läger tydligast av Petter Asp och Magnus Ulväng. Övriga författare har inte tagit lika tydlig ställning i de källor som används i uppsatsen, men eventuell bias bör alltid hållas i åtanke då material inom ämnet läses.

⁴ Se Zila, s. 284 ff.

Det är värt att belysa att doktrinen inte är lika splittrad kring de vanliga reglerna för uppsåtsprövning utan skiljelinjerna kommer först då det rör regler kring självförvållat rus. Det finns mycket omfattande doktrin kring de vanliga uppsåtsreglerna. Oftast behandlas reglerna kring självförvållat rus i samband med en diskussion kring uppsåtsreglerna i sin helhet och det blir då sällan en grundlig genomgång. De författare som skrivit mer specifika verk om prövningen vid självförvållat rus är främst Asp, Ulväng, Leijonhufvud och Strahl.

1.7. Disposition

Inledningsvis i avsnitt 2 kommer först de vanliga reglerna för uppsåtsprövning redogöras. Senare i samma avsnitt sker en djupdykning i rekvisiten kring kvalificerat uppsåt, självförvållat rus och liknande tillstånd. I avsnitt 3 sker en genomgång av Högsta domstolens praxis, från 1973 till idag. Särskilt fokus läggs på NJA 1973 s. 590 och NJA 2011 s. 563 men ett antal andra relevanta rättsfall lyfts också upp. Under 3.4 sker en genomgång av debatten kring domstolens nya praxis med utgångspunkt i en debattserie mellan Leijonhufvud och Asp tillsammans med Ulväng.

2. UPPSÅT

För alla brott som begås krävs någon form av skuld. Om skuld ej föreligger så bör gärningsmannen inte hållas straffrättsligt ansvarig. Detta är ett uttryck för skuldprincipen.⁵ Huvudregeln i 1 kap. 2 § första stycket BrB uttrycker att om en person ska hållas ansvarig för ett brott denne begått så ska brottet ha begåtts uppsåtligen. Det finns undantag. Exempelvis kan brott begås av oaktsamhet. För att undantag ska gälla krävs att det är särskilt föreskrivet i lagtext. En konsekvens av bestämmelsen i 1 kap. 2 § första stycket BrB är att det inte behöver vara särskilt stadgat att uppsåt krävs för ett brott. Istället blir detta utgångspunkten för samtliga brott, om inte annat är särskilt stadgat i lag.⁶

Det finns tre olika typer av uppsåt som i normala fall är tillräckliga för att skuld ska anses föreligga. Dessa är avsiktssuppsåt, insiktssuppsåt och likgiltighetsuppsåt.⁷

Avsiktssuppsåt berör de fall då gärningsmannens syfte är att uppfylla innehållet i gärningsbeskrivningen för att en viss följd ska inträffa. Ett exempel på detta går att finna i Petter Asps lagkommentarer: "Om A t.ex. skjuter B med avsikten att hon skall avlida för att A senare skall kunna få arva B, har A berövat B livet med avsiktssuppsåt (mord)".⁸

Insiktssuppsåt skiljer sig från avsiktssuppsåt då gärningsmannen här inte syftar till att uppfylla gärningsinnehållet men han är praktiskt taget helt säker på att så kommer ske då gärningen utförs. Syftet är inte att utföra ett brott men han vet att det kommer att ske då han agerar för att uppfylla sitt riktiga syfte. Även här passar det med ett aningen förenklat exempel från Asp: Om en ägare av ett fartyg placerar en bomb på det i syfte att bomben ska explodera och sänka fartyget så att ägaren får ut försäkringsersättning, samtidigt som han har full insikt om att besättningen kommer gå under med fartyget. Då föreligger insiktssuppsåt till besättningsmännens död. Gärningsmannens syfte är att placera bomben med avsikt att sänka skeppet för att följden ska bli att han får pengar. Han eftersträvar inte någons död, men han är i praktiken säker på att så kommer ske när han uppnår sitt syfte med gärningen.⁹

⁵ Se Asp, Ulväng & Jareborg, s. 269.

⁶ Se Ulväng, kommentar till 1 kap. 2 § BrB.

⁷ Se Asp, kommentar till 1 kap. 2 § BrB.

⁸ Ibid.

⁹ Jfr Asp, kommentar till 1 kap. 2 § BrB.

Likgiltighets uppsåt är uppsåtets nedre gräns. Nedanför denna gräns följer de olika formerna av oaktsamhet. Likgiltighets uppsåt föreligger då gärningsmannen inser att det finns en risk för att gärningsinnehållet uppfylls av hans handlande samt de omständigheter som omger detta och han ställer sig likgiltig till detta faktum. Ett annat sätt som detta har uttryckts på är då förverkligandet av gärningsinnehållet inte utgjort ett relevant skäl för gärningsmannen att avstå från sitt handlande. Det krävs endast en risk för effekten att gärningen förverkligas. I den praktiska prövningen blir det ofta av betydelse hur stor denna risk har varit samt hur medveten gärningsmannen varit om den.¹⁰ Som ett exempel på likgiltighets uppsåt kan nämnas rättsfallet NJA 2004 s. 176 där Högsta domstolen för första gången använde likgiltighets uppsåt istället för det tidigare eventuella uppsåtet. Målet rörde en man som stod åtalad för försök till grov misshandel då han bar på HIV och haft oskyddat sex med ett antal män vilket riskerat att överföra smittan till dem. Domstolen fann att mannen varit medveten om att risk existerade för att smittan skulle föras vidare och denna insikt hade inte utgjort skäl för honom att avstå från sitt handlande. Därmed var han likgiltig till riskens förverkligande och agerade med likgiltighets uppsåt. Mannen dömdes för försök till grov misshandel.¹¹

2.1. Kvalificerat uppsåt

Det vanligaste inom svensk straffrätt är att det räcker att en gärningsman haft någon av de tre ovan nämnda typerna av uppsåt för att ansvar ska kunna utkrävas. Det finns undantag från detta. En del brott innehåller ett kvalificerat uppsåt. Det innebär att gärningsmannen ska ha haft en viss avsikt eller ett visst syfte med sitt handlande. I dessa fall är det då endast avsikt uppsåt i olika former som är aktuellt för skuld för det specifika brottet. Om kvalificerat uppsåt krävs ska det stå uttryckligen i lagtexten. Det kan framkomma genom att det i lagtexten står "för att" eller "med avsikt att".¹²

Ett exempel på ett brott med kvalificerat uppsåt är stöld i 8 kap. 1 § BrB där lagtexten lyder: "Den som olovligen tager vad annan tillhör med uppsåt att tillägna sig det, dömes, om tillgreppet innebär skada, för stöld till fängelse i högst två år." För att en person ska dömas för stöld krävs enligt lagen ett tillägnelse uppsåt. Det innebär att gärningsmannen måste ha haft avsikt uppsåt att

¹⁰ Se Asp, kommentar till 1 kap. 2 § BrB.

¹¹ Se NJA 2004 s. 176.

¹² Se Träskman & Wennberg, s. 5 & 20 f.

tillägna sig stöldgodset, annars rör det sig inte om stöld i lagens mening. Däremot kan det bli aktuellt med andra brott som inte har krav på kvalificerat uppsåt, såsom egenmäktigt förfarande som återfinns i 8 kap. 8 § BrB. Denna situationen hanterades i NJA 1973 s. 590. Rättsfallet redogörs närmare i uppsatsens del 3.1.

2.2. Uppsåt vid självförvållat rus

I 1 kap. 2 § andra stycket BrB utvecklas uppsåtsrekvisitet för att ge en bredare täckning för en särskild situation. Stycket lyder: "Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott."

Hur detta stycke ska tolkas har varit föremål för debatt och lett till ett antal prejudikat från Högsta domstolen. Utdrag ur debatten och genomgång av framstående rättsfall kommer att presenteras nedan. Först kan det vara viktigt att nämna att syftet bakom bestämmelsen varit att brott som begås under rus inte ska kunna falla utanför straffbarheten enbart på grund av att gärningsmannen varit berusad. Detta framgår av SOU 1953:14. Som exempel nämns att våldsbrott som ofta kan vara en följd av stort alkoholintag inte ska gå ostraffade på den grund att personen som utför brottet handlat i villfarelse som en konsekvens av sin alkoholkonsumtion. Bestämmelsen syftar till att täcka en lucka i uppsåtsrekvisitet då rus ofta kan göra uppsåtsbedömningen svårare.¹³

Då en person är kraftigt berusad kan det leda till att denne är i villfarelse kring sitt handlande. Kraftig berusning leder inte sällan till problem att minnas sina handlingar. Det försvårar möjligheterna att bevisa uppsåt, men även bevisläget i sin helhet. Därför ansåg lagstiftarna att det krävs särskild reglering av uppsåt vid rus. Grunden till det andra stycket i 1 kap. 2 § BrB var att en domstol i viss utsträckning skulle kunna presumera uppsåt vid självförvållat rus. Det kan då lindra åklagarens bevisbörda i de situationer då berusning försvårar bevisläget. Rättsläget har ändrats en hel del sedan bestämmelsen först infördes. Utvecklingen av rättsläget kommer att redogöras för nedan i avsnitt 3.¹⁴

2.2.1. Definitioner

¹³ Se SOU 1953:14 s. 381 f.

¹⁴ Se Asp, Ulväng & Jareborg, s. 365 f.

För att förstå bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB är det värt att diskutera vad stycket faktiskt syftar på. Lagtexten beskriver gärningar som begåtts under självförvållat rus eller då gärningsmannen på annat vis genom eget vållande varit tillfälligt från sina sinnens bruk. Själva begreppet självförvållat rus innefattar alla former av berusning som gärningsmannen själv föranlett genom intag av olika medel. Som exempel kan nämnas alkohol eller olika former av narkotika. Styckets omfattning utvidgas också till att röra de situationer då gärningsmannen på annat vis genom eget vållande varit tillfälligt från sina sinnens bruk. Viktiga rekvisit är eget vållande och tillfälligt. Gärningsmannen ska själv ha gjort något som gör att han under en begränsad period inte har samma sinnesförmåga. Exempel på situationer som faller under denna del av bestämmelsen är olika former av yrsel, förvirring och personlighetsförändringar som personen på något sätt själv är ansvarig för att ha framkallat.¹⁵

Begreppet eget vållande kan framstå som tydligt men bjuder in till svåra gränsdragningsproblem. Frivillig berusning bör ses som självförvållad. Träskman och Wennberg lyfter i sina kommentarer till brottsbalken fram att det behövs någon form av culpabedömning i sådana situationer. Typexemplet är att någon dricker mer än vad den klarar av och blir mycket berusad. Men det finns situationer då tillfälligheter gör att en person blir ordentligt berusad av en mycket liten kvantitet. Rör det sig om en så liten mängd att personen inte haft skäl att befara berusning så bör berusningen inte heller falla in under begreppet självförvållad. Andra exempel som nämns på situationer där eget vållande inte bör anses uppfyllt är då personen blivit lurad att en alkoholhaltig dryck var alkoholfri, eller situationer där berusning eller sinnesförvirring var en konsekvens av mediciner som föreskrivits av läkare. För att avgöra vad som faller in under eget vållande bör varje enskild situation prövas culpöst.¹⁶

Att ett brott har begåtts under självförvållat rus utesluter inte att gärningsmannen döms när kravet på uppsåt är uppfyllt genom 1 kap. 1 § första stycket BrB. I en sådan situation behöver ingen prövning av det andra stycket göras. Det framgår av NJA 1995 s. 48 och NJA 2001 s. 899 där gärningsmännen handlat i psykotiska tillstånd utlösta av stark alkoholberusning. Det normala uppsåtskravet ansågs trots gärningsmännens tillstånd vara uppfyllt och därmed prövades aldrig det andra stycket.¹⁷

¹⁵ Se Ulväng, kommentar till 1 kap. 2 § BrB del 2.4.1; Asp, Ulväng & Jareborg s. 365.

¹⁶ Se Träskman & Wennberg, s. 20.

¹⁷ Ibid. s. 19.

3. HÖGSTA DOMSTOLENS PRAXIS

För att få en genomgående analys av gällande rätt är det värt att både titta på de senaste prejudikaten som finns på området, men även att göra en historisk tillbakablick. För att förstå vad Högsta domstolen ändrade i NJA 2011 s. 563 kommer först redogöras för vilken praxis som gällde före ändringen skedde. Därför kommer först redogöras för rättsfallet NJA 1973 s. 590 för att sedan gå in på de nyare rättsfallen som kommit under 2010-talet.

3.1. NJA 1973 s. 590

Målet rör en man som tillgripit en barnvagn. Mannen hade i kraftigt berusat tillstånd återvänt till den trappuppgång där hans tidigare lägenhet låg då han trodde att han glömt kvar familjens barnvagn där. I trapphuset fann han en barnvagn som han då antog var hans och tog med sig därifrån. På gatan blir han stoppad av målsäganden som påpekar för mannen att han måste återlämna barnvagnen då den inte tillhör honom vilket han då gjorde. I målets föredragning framförs att det är klarlagt att mannen tog barnvagnen i mening att behålla den, och att han gjorde så på grund av den självförvållade berusning som gjorde att han trodde att barnvagnen tillhörde honom. I nyktert tillstånd hade han insett att barnvagnen inte tillhörde honom och då inte heller tagit den. Mannen åtalades för snatteri (i dagens BrB: ringa stöld) men åtalet ogillades och han dömdes istället för egenmäktigt förfarande.¹⁸

Under 1960- och 1970-talet var 1 kap. 2 § andra stycket BrB föremål för debatt. Det framfördes argument om att uppsåtsprövningen borde ske enligt samma regler vid berusning som vid brott där gärningsmannen är nykter.¹⁹ Andra sidan argumenterade för att villfarelse som kan uppstå som en konsekvens av berusning inte ska kunna leda till frihet från ansvar för sina handlingar. Domstolen svarade på debatten om hur lagen ska tolkas i sina domskäl. Högsta domstolen skriver att lagstiftaren i förarbetena bör anses ha syftat till att uppsåtskravet i viss utsträckning ska kunna efterges vid självförvållad berusning eller likartat tillstånd. Villfarelse som en konsekvens av berusning bör då inte leda till straffrihet. Domstolen belyser att invändningar har gjorts i doktrin mot en sådan tolkning, men kommer fram till att tolkningen är förenlig med förarbeten och lagens ordalydelse. Som argument för detta lyfts att inga invändningar kom mot

¹⁸ Se NJA 1973 s. 590.

¹⁹ Se Strahl, s. 369 ff.

lagen i de olika instanserna under arbetet att ta fram gällande lydelse. I domskälen framhålls att förarbetena inte stöttar ett avsteg från uppsåtskravet då det föreligger särskild avsikt eller annan typ av kvalificerat uppsåt. Domstolen finner i det aktuella målet att mannens villfarelse kring att han var barnvagnens ägare ej är grund för att frikänna honom från ansvar men att det inte går att åsidosätta det kvalificerade kravet på tillägnelseuppsåt i brottet snatteri och därför döms han istället för egenmäktigt förfarande. För egenmäktigt förfarande gäller normala uppsåtsregler och dessa kunde då åsidosättas med tillämpning av 1 kap. 2 § andra stycket BrB.²⁰

I boken *Straffansvar* skriver Ågren, Leijonhufvud och Wennberg om NJA 1973 s. 590. Författarna beskriver att den tilltalades villfarelse endast spelar roll om den hade förelegat även i nyktert tillstånd. Förhållandet att mannen hade misstagit sig om barnvagnen tas då endast i beaktande om han hade gjort samma misstag i nyktert tillstånd. Enligt denna tolkning av rättsfallet är det inte förmildrande att ett misstag föranledde brottet, då misstaget inträffade på grund av självförvållad berusning som inte kan ligga till grund för ansvarsfrihet.²¹

3.2. NJA 2011 s. 563

Prejudikatet från 1973 stod fast en lång tid utan ny prövning i Högsta domstolen. År 2011 föll nästa betydelsefulla dom inom ämnet, som föranledde stor debatt inom doktrin. Målet NJA 2011 s. 563 rör ett åtal för försök till mord som först väcktes vid Norrköpings tingsrätt.

Gärningsmannen A åtalades för att ha försökt mörda sin sambo B och deras gemensamma vän C. Bakgrunden i målet är att B hade gått ut under kvällen tillsammans med en väninna. Under tiden hade A och C väntat hemma hos den senare och druckit alkohol. Då de två kvinnorna kom hem till C så gick väninnan hem men A och B stannade för att sova hos C under natten. Den senare sov på soffan medan paret sov i lägenhetens enda säng. Paret hade under hösten haft problem i sitt förhållande vilket föranlett att B slutat vara intim med A. Då hon vaknade av att A låg nära henne i sängen försökte hon väcka honom för att han skulle flytta sig till en annan del av lägenheten utan framgång. Istället hämtade hon C för att få hjälp att väcka A. Denne vaknade då och verkade sur. Han gick på toa, sedan in i köket och kom tillbaka. A attackerade då C och sedan även B. Slag utdelades men även knivhugg mot hals och ansikte. Efter en stund lyckades B och C fly lägenheten och få hjälp hos en granne. A larmade själv och uppgav för räddningstjänst

²⁰ Se NJA 1973 s. 590.

²¹ Se Ågren, Leijonhufvud & Wennberg, s. 113 ff.

att han fruktade att han hade dödat B och C. Rättsläkaren uppgav att skadorna inte var dödliga men att det endast var tur att de inte tagit värre och då varit direkt dödliga. I nyktert tillstånd borde A förstå att knivhuggen han delat ut mot hals och ansikte med en 24 centimeter lång kökskniv lika väl hade kunnat innebära direkt livsfara. A var vid gärningstillfället kraftigt berusad av alkohol samt hade intagit läkemedlen Tegretol och Sertralin. Han uppgav att han fått tunnelseende och målsägandena beskrev i förhör att han hade verkat "helt borta". A erkände till grov misshandel men förnekade uppsåt att döda.²²

Högsta domstolen fann att det förelegat konkret fara för målsägandenas liv. Trots att skadorna som åsamskats dem inte var livshotande så kunde det konstateras att knivhugg mot halsen innebär en beaktansvärd fara för dödlig utgång. Domstolen fann också att gärningsmannen måste ha vetat om att risken för dödsfall föreligger då denna typ av angrepp genomförs. Det krävs då inte att han vid gärningstillfället särskilt tänkt på denna risk. Gärningsmannen ansågs medveten om den konkreta faran som förelåg. För att utkräva ansvar krävs att gärningsmannen haft uppsåt till effektens förverkligande och inte bara uppsåt till faran för effekten. Domstolen konstaterade att avsiktssuppsåt eller insiktssuppsåt inte förelegat.²³

Merparten av domskälen rör likgiltighetsuppsåt, bevisläget i målet och bedömningen vid självförvållat rus. I punkt 13 konstateras att utredningen inte ger stöd åt en bedömning att uppsåt förelegat enbart på grund av attackens art. Punkterna 14 till 26 i Högsta domstolens domskäl hanterar uppsåtssprövningen vid självförvållat rus. Här betonas att skuldprincipen är grundläggande inom straffrätten i de västerländska demokratierna. I domskälen beskrivs hur undantaget från skuldprincipen som 1973 års prejudikat innebär var i linje med sin tids kriminalpolitiska ideologier. Under denna tid låg ett starkt fokus på att motverka brott som begås under berusning men även att motverka berusning som sådan. Det fanns starka preventionsintressen där lagstiftare och jurister arbetade för att avskräcka från vissa oönskade beteenden, exempelvis alkoholkonsumtion. Domskälen beskriver hur det mellan 1973 års fall och det aktuella rättsfallet har skett en kursförändring i kriminalpolitiken där preventionsintressena tappat kraft och uppmärksamheten har istället landat på rättsstatliga intressen som legalitet, likabehandling och proportionalitet. Kursförändringen har lett till ändringar i BrB där skuldprincipen stärkts. Även genom Europakonventionen kan ett

²² Se NJA 2011 s. 563.

²³ Ibid. punkt 1-5 & 7-9.

åsidosättande av skuldprincipen ifrågasätts. Högsta domstolen kommer fram till att den utveckling som skett sedan 1973 års prejudikat gör det nödvändigt att förändra praxis. Utvecklingen i kombination med de tillämpningssvårigheter som 1973 års praxis inneburit för domstolarna då gränsdragningen för det fingerade uppsåtet framstått som utmanande leder Högsta domstolen till att ändra vad som ska utgöra gällande rätt. I punkt 26 skrivs det därför att uppsåtsprövningen vid självförvållat rus bör ske med tillämpning av vanliga regler.²⁴

Med bakgrund av att Högsta domstolen ändrar tidigare praxis så finner de också att A:s uppsåt inte kan fingeras genom 1 kap. 2 § andra stycket BrB. Det är inte bevisat att han haft uppsåt att döda. Högsta domstolen konstaterar att han ska dömas för grov misshandel. Domstolen skriver att det är i linje med 1 kap. 2 § andra stycket BrB att den nedsättning av en persons omdöme som kan vara en konsekvens av berusning inte ska utgöra en förmildrande omständighet. Stycket i lagen lämnas då inte verkningslöst av domstolen, även om en stor del av dess tidigare tillämpningsområde nu inte ska användas enligt domstolens nya praxis.²⁵

3.3. Övriga rättsfall

NJA 1973 s. 590 och NJA 2011 s. 563 är de två mest framträdande rättsfallen som behandlar uppsåtsprövning vid självförvållad berusning. Det är dock givande för uppsatsen att lyfta fram fler rättsfall där ämnet på något vis har behandlats.

I rättsfallen NJA 1995 s. 48 och NJA 2001 s. 899, som nämns ovan under avsnitt 2.2.1, lyfts inte frågan om 1 kap. 2 § andra stycket BrB direkt i Högsta domstolens domskäl.²⁶ Det faktum att så inte sker kan tolkas som ett bekräftande av att denna paragraf inte är nödvändig att lyfta om domstolen finner att uppsåt förelegat enligt vanliga regler i 1 kap. 2 § första stycket BrB, trots att gärningsmannen varit under självförvållat rus.²⁷

NJA 2011 s. 611 rör ett åtal som väckts för försök till stöld och mordbrand där gärningsmannen agerat under en självförvållad berusning. I Högsta domstolens domskäl nämns praxis från NJA 1973 s. 590 och att rättsläget ändrats genom NJA 2011 s. 563. Här bekräftar HD att praxis från det senare rättsfallet gäller och att den särskilda ordning som uppkommit genom 1973 års

²⁴ Ibid. punkt 14-26.

²⁵ Se NJA 2011 s. 563, punkt 29.

²⁶ Jfr NJA 1995 s. 48; NJA 2001 s. 899.

²⁷ Se Träskman & Wennberg, s. 19.

rättsfall inte längre ska vara aktuell. Domstolen finner att det därför inte är aktuellt att hänskjuta mål eller frågor om uppsåtsprövningen vid självförvållat rus till Högsta domstolen. NJA 2011 s. 611 ger extra styrka till domstolens senare prejudikat på ämnet.²⁸

NJA 2012 s. 45 kan även kallas för Samurajsvärdsfallet. Det rör ett åtal för försök till mord där en man utdelat ett antal hugg med ett samurajsvärd mot sin flickvän i samband med att han var kraftigt berusad. Berusningen var självförvållad. Att flickvännen inte avled som resultat av attacken ansågs av domstolen vara av en tillfällighet då de hugg som delades ut mycket väl hade kunnat vara dödliga. I sina domskäl lyfter Högsta domstolen upp NJA 2011 s. 563 och bekräftar återigen den praxis som där bestämdes kring uppsåtsprövning vid självförvållat rus. Här nyanseras också tolkningen av rättsläget en aning. I punkt 17 betonas att 1 kap. 2 § andra stycket BrB innebär att berusning inte kan användas som förklaring till varför en person har svårt att besinna sig vid ett fall av nödvärnsexcess. I punkt 11 till 13 beskrivs att en vanlig uppsåtsprövning ska ske i fall där gärningsmannen varit berusad och i fall då gärningsmannen haft en psykisk störning. Det lyfts upp att omständigheter som kan medföra att den begångna gärningen inte var otillåten måste tas i beaktning vid en sådan prövning. Exempel som nämns är nöd och nödvärn. Ansvar för brott kan även vara uteslutet i fall då någon har uppfattat att den agerat på ett sätt som omfattas av en ansvarsfrihetsgrund, även om sådan inte de facto föreligger. Här betonar domstolen starkt att en person kan bedömas vara fri från ansvar för att den har misstagit sig om den aktuella situationen även i fall då personen varit berusad eller från sina sinnes fulla bruk. Självförvållad berusning eller liknande tillstånd kan inte användas som en ansvarsfrihetsgrund i sig, men den kan spela roll för en bedömning om gärningsmannen varit i villfarelse kring omständigheterna i situationen. Till exempel ett fall då gärningsmannen tror sig ha agerat i nödvärn. Domstolen fann att det i målet inte varit bevisat att den åtalade hade uppsåt till att brottsoffret skulle dö. Det konstateras att mannen kan ha varit i en inbillad situation av nödvärn där grovt våld enligt hans inbillning skulle vara nödvändigt. Dock fann domstolen att mannen efter det inledande skedet har fortsatt dela ut hugg vilket har lett till slutsatsen att uppsåt till misshandel föreligger. Mannen dömdes för synnerligen grov misshandel.²⁹

²⁸ Se NJA 2011 s. 611.

²⁹ Se NJA 2012 s. 45.

3.4. Debatten efter NJA 2011 s. 563

Som beskrivs i forskningsläget i avsnitt 1.6. har Högsta domstolens senare prejudikat föranlett att doktrinen på ämnet delats upp i två läger. Madeleine Leijonhufvud, Petter Asp och Magnus Ulväng har sammanfattat sidornas skiljaktigheter väl i en serie debattartiklar i Svensk Juristtidning. Leijonhufvud har skrivit tre debattartiklar som representerar den ena sidan i debatten. Asp och Ulväng har tillsammans skrivit tre artiklar som besvarar Leijonhufvuds argument.

Leijonhufvud får i sina artiklar anses representera den sida i debatten som är mest kritisk till Högsta domstolens avgörande i NJA 2011 s. 563. Hon inleder med att beskriva hur konsekvenserna av domen blir ett rättsläge som inte har stöd i riksdagsbeslut och i många fall kommer att leda till en form av ansvarsfrihet för vissa handlingar med högt straffvärde. Leijonhufvud fortsätter sedan med att starkt kritisera det faktum att Högsta domstolen ändrat praxis utan att ta beslut i plenum. Debatten om plenumbeslut tystar Asp och Ulväng tidigt i sin första debattartikel då de i denna fråga håller med Leijonhufvud om att det finns skäl att ifrågasätta Högsta domstolens agerande i just detta hänseende. De skriver att en tillämpning av 3 kap. 6 § rättegångsbalken (RB) bör vara aktuell då en så pass ordentlig helomvändning görs i rättspraxis.³⁰ Leijonhufvud ser det som betydligt mer allvarligt att beslutet ej tagits i plenum då hon anser att domstolen har ändrat lagen utan stöd från lagstiftare och då satt en praxis som i hennes mening strider mot både lagtext och förarbeten.³¹

Asp och Ulväng motsätter sig påståendet om att den nya praxis som HD satt skulle strida mot lagtext och förarbeten. De nämner SOU 1988:7 s. 150 som ett exempel där då gällande regler kring självförvårdad berusning beskrivs som orimliga.³² Vidare anser inte Asp och Ulväng att domstolen försökt ändra lagen på egen hand utan endast uppfyllt sin uppgift att leda rättsutvecklingen och skapa bättre förutsättningar för en enhetlig rättstillämpning. En stor skiljelinje här är att Asp och Ulväng inte anser den nya tolkningen vara oförenlig med

³⁰ 3 kap. 6 § RB lyder: "Om det vid överläggning till dom eller beslut framkommer att den mening som råder i rätten avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av Högsta domstolen, får rätten besluta att målet eller, om det är lämpligt, en viss fråga i målet ska avgöras av Högsta domstolen i dess helhet. Ett sådant beslut får också meddelas om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller en viss fråga avgörs av Högsta domstolen i dess helhet."

³¹ Se Leijonhufvud, Asp & Ulväng, s. 339 ff.

³² Jfr SOU 1988:7 s. 150 f.

ordalydelsen i 1 kap. 2 § andra stycket. De beskriver hur det har skett grundläggande förändringar på straffrättens område med stärkt fokus på rättsstaten, legalitet, skuld och proportionalitet vilket leder till att det förefaller som mer naturligt att Högsta domstolen ändrar praxis efter nästan 40 år till en tolkning som i de två författarnas mening ligger mer i linje med EKMR:s krav på vår lagstiftning. Asp och Ulväng nämner i sin första debattartikel att de är eniga med Leijonhufvud om att domen innebär en helomvändning för praxis inom rättsområdet. De håller dock inte med henne om hur stora konsekvenser denna helomvändning kommer att få. Här nämns två huvudsakliga anledningar till att domen kommer ha mindre dramatiska konsekvenser än Leijonhufvud påstår. Den första anledningen männen nämner är att undantaget i 1 kap. 2 § andra stycket BrB i praktiken nästan aldrig tillämpas. Den andra anledningen är att undantaget aldrig har tillämpats utan betydande och svårtolkade undantag. Här skulle jag vilja nämna att detta flyter samman med Asp och Ulvängs tidigare argument om varför den nya domen inte strider mot förarbeten och lagens ordalydelse. Sammanlagt går det att dra slutsatsen av Asp och Ulvängs första debattartikel att de anser det vara nödvändigt för domstolen att ändra praxis då tidigare prejudikat från 1973 medfört otydligheter och stora problem vid den praktiska tillämpningen av lagen.³³

Leijonhufvuds andra inlägg i debatten handlar i stora delar om de problem Leijonhufvud ser med tillämpningen av den nya praxis som hon anser är alltför långtgående i friande riktning. Hon beskriver hur gärningsmannen i NJA 2011 s. 563 hade varit i ett tillstånd där berusningen ledde till att han inte visste vad han gjorde. Hon beskriver att det, med tillämpning av det nya rättsläget, bör innebära att han inte ens har uppsåt till att knivskära brottsoffren och därmed inte ens har uppsåt till misshandel. Här anklagar Leijonhufvud Högsta domstolen för att inte bara ha satt en för mild praxis utan även för att tillämpa den på ett inkonsekvent vis. Hon avslutar inlägget med att ställa frågan om det verkligen är rimligt att en person som berusar sig så starkt att den skadar andra människor ska undgå ansvar för dessa handlingar.³⁴

Asp och Ulvängs replik på Leijonhufvuds argument kan delas upp i två steg. Först beskriver de två männen sin syn på fallets framtida konsekvenser för rättstillämpningen. De berättar hur den möjlighet som tidigare funnits att fingera uppsåt inte längre existerar. I praktiken kommer det att innebära att en person utan uppsåt inte ska kunna dömas för brott som kräver uppsåt. I fall som

³³ Se Leijonhufvud, Asp & Ulväng, s. 340 f.

³⁴ Ibid. s. 342 ff.

rör oaktsamhetsbrott är 1 kap. 2 § andra stycket fortfarande relevant. Författarna vill förtydliga skillnaderna mellan att döma för vad som har hänt och vad mer utöver det som gärningsmannen har velat göra. I det aktuella fallet har personer knivskurits vilket inneburit fara för död. Det innebär grov eller synnerligen grov misshandel. För att försök till mord ska aktualiseras krävs inte bara knivattacken som medfört fara för död utan även ett överskjutande uppsåt hos gärningsmannen att döda. Vad Asp och Ulväng genom denna beskrivning vill förtydliga är att den enda skillnaden mellan grov misshandel och försök till mord i det aktuella fallet är det överskjutande uppsåtet att döda. Därför anser männen att det är orimligt att fingera uppsåt när själva uppsåtet är vad hela det tillkommande straffvärdet bygger på. Därav är det mer rimligt att döma för grov eller synnerligen grov misshandel om uppsåt inte finns.³⁵

Det andra steget i Asp och Ulvängs argumentation är ett bemötande av Leijonhufvuds argument om att domstolens nya praxis innebär att domstolen egentligen inte kan döma för misshandel heller, då gärningsmannen inte kan anses ha haft uppsåt till något när han inte var alls medveten om sina handlingar på grund av sin kraftiga berusning. Männen förklarar sin hållning i denna fråga med att det finns ett väldigt starkt samband mellan vissa handlingar som gör det nästintill omöjligt att uppsåt ej skulle föreligga. Ett tydligt exempel är just det som har skett i NJA 2011 s. 563. Då en person knivhugger någon har den i nästintill alla möjliga situationer uppsåt att skada personen. Undantag skulle kunna göras i mycket speciella fall, exempelvis att gärningsmannen är medvetlös. Däremot är det inte lika självklart att en person som knivhugger en annan har uppsåt till både kroppsskada och att den andra personen ska dö. Därför krävs det att det senare bevisas särskilt.³⁶

Leijonhufvuds sista inlägg i debatten är av mer generell rätts- och kriminalpolitisk karaktär. Hon avvisar domstolens argumentation i domskälen om att skuldprincipen skyddas av EKMR i en sådan grad att presumtioner om uppsåt ej får förekomma. Hon medger att Europadomstolen har uttryckt att antaganden som går emot oskuldspresumtionen bör hållas inom rimliga gränser, men inte att de ej får förekomma. Den avslutande argumentationen från Leijonhufvud handlar om hur hon anser att preventionstanken bör få starkare inflytande när det gäller just reglerna kring berusning. Hon beskriver hur det nya rättsläget leder till att berusade människor som begår brott

³⁵ Se Leijonhufvud, Asp & Ulväng, s. 346 f.

³⁶ Ibid. s. 348 f.

kommer att komma betydligt lindrigare undan än de som begår samma handling i nyktert tillstånd, vilket borde vara aktuellt för lagstiftare att motverka.³⁷

Den avslutande debattartikeln i hela artikelserien kommer från Asp och Ulväng. I denna nämns två viktiga delar. Den första biten i artikeln besvarar Leijonhufvuds påstående om att lagregeln är satt ur funktion. De två författarna beskriver tre olika saker som fortfarande kan utläsas av lagtexten i enlighet med nu gällande rättsläge. Enligt männen fungerar lagregeln som:

1. ett konstaterande om att berusning inte är något ursäktande. En person kan ha uppsåt trots berusning och att denna berusning då inte i sig är en grund för ansvarsfrihet,
2. en anvisning om att en berusad person som inte är culpös vid gärningstillfället ändå kan bedömas ha varit oaktsam, och
3. en anvisning om att en självförvållat berusad person inte kan åberopa principer om ansvarsfrihet vid tillfällig sinnesförvirring.³⁸

Asp och Ulväng avslutar debatten med att motsätta sig Leijonhufvuds åsikt om de konsekvenser som det nya rättsläget kommer leda till. De anser att hon ger en snedvriden bild av det nya rättsläget och betonar att prejudikatets syfte är att en person som inte haft uppsåt till ett brott inte heller ska dömas för ett brott där uppsåt krävs. Författarna pekar på att gärningsmännen i både NJA 2011 s. 563 och Samurajfallet döms till fängelse för grova brott. Det nya rättsläget innebär då inte att de undviker ansvar, endast att de undviker att dömas för något som åklagaren inte kunnat bevisa att de haft uppsåt till, i dessa fall mordförsök. Asp och Ulväng håller inte med Leijonhufvud om att det nu gällande rättsläget går emot allmänna intressen utan anser istället att det är nödvändigt för att värna viktiga intressen som exempelvis skuldprincipen och grunderna för rättsstaten.³⁹

Denna artikelserie är långt ifrån det enda som skrivits på ämnet, men den fungerar bra för att samla ihop de argument som annars finns utspridda i en mängd olika artiklar och lagkommentarer. Leijonhufvud, Asp och Ulväng är inte de enda som uttalat starka åsikter om NJA 2011 s. 563 men de har lyckats bra med att samla ihop de argument som lyfts upp från båda

³⁷ Ibid. s. 350 ff.

³⁸ Se Leijonhufvud, Asp & Ulväng, s. 353 f.

³⁹ Ibid. s. 355 ff.

sidor i en artikelserie. Därför får denna samling debattartiklar representera den breda debatten som följde rättsfallet.

4. ANALYS OCH SLUTSATS

Rättsläget kring 1 kap. 2 § andra stycket BrB har förändrats väsentligt vid två tillfällen. Genom NJA 1973 s. 590 och sedan genom NJA 2011 s. 563. Under åren som föranledde det första av rättsfallen präglades samhällsdebatten i allmänhet av preventionsintressen. Ett av dessa var ambitionen att minska alkoholkonsumtionen i samhället. Tidigare hade rus betraktats ursäktande vilket inte längre ansågs optimalt. Det är i denna kontext som NJA 1973 s. 590 bör läsas. Domstolen såg det som viktigt att brott som begicks under självförvållat rus inte gick ostraffade. Denna tolkning får generellt anses ha delats av samhället som stort under denna tiden. Domstolens prejudikat innebar att det var möjligt att fingera uppsåt i fall där gärningsmannen var under självförvållat rus eller annat liknande tillstånd. Viktigt att notera är att det inte gick att fingera kvalificerat uppsåt.

Högsta domstolens praxis från 1973 stod sig fram till 2011. Under dessa nästan 40 år var det inte allt för vanligt att regeln kom att tillämpas. En anledning till det är att den sällan aktualiseras i de fall då uppsåt anses föreligga genom vanliga uppsåtsregler. En annan anledning är att lagregeln och prejudikatet kom med tillämpningsproblem. Rättsläget kan under dessa år beskrivas med att det fortfarande var någorlunda oklart då det inte framgick tydligt vart gränserna för fingerat uppsåt gick och hur detta överensstämde med EKMR. Kriminalpolitikens intressen förändrades under denna tid och gick från ett fokus på prevention till ett större fokus på rättsstaten och dess centrala intressen. En grundläggande förutsättning för rättsstaten är skuldprincipen. Med bakgrund i detta valde Högsta domstolen att pröva frågan om uppsåtsprövning vid självförvållat rus på nytt i NJA 2011 s. 563 och ändrade här sin tidigare praxis. Med förklaringen att tidigare praxis var svårtillämpad och att den inte överensstämde med de intressen som ligger bakom rättsstaten och EKMR konstaterade Högsta domstolen att det inte längre var motiverat att upprätthålla 1973 års prejudikat. Konsekvensen blev att uppsåtsprövning vid självförvållat rus ska ske enligt vanliga regler om uppsåt. Däremot ska inte faktumet att gärningsmannen var under rus föranleda att gärningen inte anses som brottslig. Berusning är inte i sig en ansvarsfrihetsgrund, vilket är en av de slutsatser som fortfarande kan utläsas ur 1 kap. 2 § andra stycket BrB.

Det gällande rättsläget är baserat på den praxis som Högsta domstolen slog fast i NJA 2011 s. 563 och har upprätthållit i senare domar. Prejudikatets främsta innebörd är att det inte längre finns en möjlighet att fingera uppsåt genom 1 kap. 2 § andra stycket BrB. Uppsåtsprövningen ska ske med vanliga regler även i fall då gärningsmannen är i självförvållat rus eller liknande tillstånd. Det innebär att en person inte ska kunna dömas för ett brott där uppsåt krävs om det inte kan bevisas att han har haft uppsåt i gärningstillfället. Det nya rättsläget är ett tydligt uttryck för hur skuldprincipens betydelse har värderats upp i den svenska rätten på senare tid. I och med att det inte längre går att fingera uppsåt så har 1 kap. 2 § andra stycket BrB förlorat en stor del av sin tidigare innebörd. Efter 2011 års prejudikat kan stycket ses som ett konstaterande om hur självförvållad berusning inte är något ursäktande. Att själva berusningen inte ska användas för åberopandet av ansvarsfrihetsgrunder, främst grunden tillfällig sinnesförvirring. En sannolik tolkning av bestämmelsen i det nya rättsläget är att det bara är en markering om att en person inte ska undgå ansvar enbart baserat på sin berusning. Däremot ska berusningen inte i sig betyda att uppsåt föreligger, som tidigare var möjligt. Läser man stycket så står det att ett självförvållat rus inte ska föranleda att gärningen inte anses som brott.⁴⁰ Efter 2011 års rättsfall får jag påstå att ordalydelsen fortfarande fyller ett syfte. Det framgår inte i stycket att berusningen ska föranleda att gärning ses som brott, endast att ruset i sig inte ska vara anledningen att en gärningsman undkommer ansvar.

⁴⁰ 1 kap. 2 § andra stycket lyder: "Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott."

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Utredningsbetänkanden

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

SOU 1988:7 Frihet från ansvar - Om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet.

Elektroniska källor

Leijonhufvud, Madeleine - Asp, Petter - Ulväng, Magnus, "En diskussion om den s.k. rusdomen NJA 2011 s. 563", Svensk Juristtidning, <<https://svjt.se/svjt/2012/337>>, besökt 2021-12-29.

Olseryd, Johanna, "Alkohol- och drogpåverkan vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott", Brottsförebyggande rådet, <https://bra.se/download/18.779f51ff14b839896444f1/1424700908919/2015_Kortanalys_Alkohol_och_drogp%C3%A5verkan.pdf>, besökt 2021-11-27.

Strahl, Ivar (1965), "Straffansvar vid rus", Svensk Juristtidning, <<https://svjt.se/svjt/1965/369>>, besökt 2022-01-01.

Zila, Josef, "Om rättssäkerhet", Svensk Juristtidning, <<https://svjt.se/svjt/1990/284>>, besökt 2021-11-28.

Litteratur

Asp, Petter: Kommentar till Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Karnov, besökt 2021-12-27 genom Juno.

Asp, Petter - Jareborg, Nils - Ulväng, Magnus: "Kriminalrättens grunder", Uppsala 2013, upplaga 2:2.

Leijonhufvud, Madeleine - Wennberg, Suzanne - Ågren, Jack: "Straffansvar", Stockholm 2018, upplaga 10:1.

Nääv, Maria - Zamboni, Mauro: "Juridisk Metodlära", Lund 2018, upplaga 2:3.

Träskman, Per Ola - Wennberg, Suzanne: "Brottsbalken - En kommentar, Del I", Stockholm 2019, upplaga 9:1.

Ulväng, Magnus: Kommentar till Brottsbalk (1962:700) 1 kap. 2 §, Lexino 2017-09-01, läst genom Juno.

RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

Högsta domstolen

NJA 1973 s. 590.

NJA 1995 s. 48.

NJA 2001 s. 899.

NJA 2004 s. 176.

NJA 2011 s. 563.

NJA 2011 s. 611.

NJA 2012 s. 45.